

Estók József

A magyar börtönügy arcképcsarnoka

Csemegi Károly
(1826 – 1899)

*„A törvényt az ember lelkéből kell írni,
mert különben önkényes parancs.”*

(Tarnai János)¹

Büntetőjogász, jogtudós, kúriai tanácselnök, igazságügyi minisztériumi titkár, tanácsos, majd később államtitkár; országosan ismert és elismert ügyvéd, korának legkitűnőbb kodifikátora, a magyar büntetőjog-tudomány kimagasló egyénisége, az első magyar büntető kódex megalkotója; munkáját nem csak itthon, hanem nemzetközi szinten is a legnagyobbaknak járó elismeréssel fogadták; a jogászegyesület megalapítója és első elnöke.

1826. május 3-án – Nasch Károly néven – Csongrádon született, egy háromgyermekes család tagjaként nőtt fel két öccsével, Antallal és Ignáccal. Apja, Nasch József Károly előbb egy párizsi bank alkalmazottja volt, majd a bankár szakmával szakítva itthon falusi kiskereskedőként igyekezett a család részére a szükséges javakat előteremteni.

Az apa korán felfedezte a legidősebb fiúban, Károlyban szunnyadó tehetséget, és igyekezett átadni neki a francia nyelv tudását. A német nyelvre édesanyja oktatta.

Az elemi iskolába – szülőfalujában – a katolikus egyház által fenntartott népiskolába járt. A gyenge felépítésű, de annál élesebb eszű gyerek tudásával hamarosan kiemelkedett társai közül.

A gimnázium első négy osztályát Pesten, a piaristáknál végezte, majd egy évet – a német nyelv mélyebb elsajátítása miatt – a szegedi katonai nevelőintézetben tanult. Az új tanévet már ismét a pesti piaristánál kezdi, és „az ötödik és hatodik osztályban olyan latintudást árul el, hogy bármely klasszikus szöveget szótár

¹ Tanai János: Csemegi Károly emlékezete. In: Csemegi Károly emlékezete. A Magyar Jogászegyesület Díszülése 1899. október 29. Magyar Jogászegyleti Értekezések, Budapest, 1899.

*nélkül tud olvasni.*² A pesti levegő nem tesz jót neki, megbetegszik, szülei úgy döntenek, hogy a gimnázium hetedik, nyolcadik osztályát a szülői házhoz közel, Szegeden járja ki. Az ott eltöltött két év alatt tudása minden téren sokat fejlődött, de leginkább az idegen nyelvek területén: tökéletesen tudott franciául, németül és latinul, nyelvismeretét az olasz és a görög nyelvvel tovább gyarapította.

A család időközben elszegényedett. Csemegi Károly 17 évesen indult el Pestre ötven forinttal a zsebében, hogy beiratkozzon az egyetem jogi fakultására. Pénze kevés a kosztra, kvártélyra, könyvekre, ezért úgy dönt, hogy valamilyen kereső foglalkozást kell vállalnia a számára ismeretlen, idegen környezetben. Az Aranykéz utcában egy ágyat tud kivenni, mert a kis szoba másik ágyát egy korábban beköltözött fiatalember már elfoglalta.

Szobatársa egy harmadéves medikus, Korányi Frigyes, a későbbiekben világhírnévre szert tevő orvosprofesszor; szoros barátság alakult ki közöttük. Csemegi barátja segítségével ismerkedett meg a Fischer családdal, akiknél házitánító lett; a család két leánygyermekét, Franciskát és Herminát tanította. (Franciska egy bő évtizeddel később, 1854-ben Csemegi Károly felesége lett.)

Miután rendszeres jövedelemhez jutott, finanszírozni tudta megélhetését, illetve jogi tanulmányait, ugyanakkor jutott ideje arra is, hogy rendszeresen látogassa a könyvtárakat és a bírósági tárgyalótermeket.

Csemegi leginkább a külföldi és a hazai jogi szakirodalmat tanulmányozta, olvasta Bentham és Beccaria műveit, könyv nélkül tudott idézni Kölcsey beszédeiből, számtalanszor végigolvasta az Országgyűlési Tudósításokban megjelent beszédeket, „*kedvenc olvasmánya az 1843.évi büntető javaslat és a Code Napoleon*” volt.³ Műveltségével, emberi habitusával elérte, hogy környezete felnézzen rá; társai elismerték tudását.

Sok kortársához hasonlóan ő is megpróbálkozott az irodalommal és a költészettel, az 1840-es években versei jelentek meg az Életképekben és a Pesti Divatlapban, tudósításokat írt a pesti Hírlapba, Amerika felfedezéséről publikált a Honleányok Könyvében.

1846-ban, húszévesen, sikeresen letette az ügyvédi vizsgát, és Csongrád vármegye tiszti aljegyzője lett. Az 1847. évi pozsonyi országgyűlésen a megyéjét képviselte írnokként. Az országgyűlési ülészek után rövid utazást tett a forrongó, forradalmi hangulatú Párizsba.

Hazatérve részt vesz a szabadságharcban, előbb honvédként harcol, majd mint Torontál megye aljegyzője a vármegye csapatainak főparancsnoka. Batthyány Kázmér gróf, országos biztos megbízásából őrnagyként egy gyalogos zászlóalj és egy lovasszázad parancsnoka, vezetésével sikeres csatákat vívtak katonái a bánáti és a bácskai hadjáratban, a szabadságharc bukásakor Lugosnál tette le a fegyvert.

² Hajnal Hugó: Csemegi Károly. Budapest, Gondolat Kiadói Kör, 2003. (Jogtörténeti értekezések, 29.) 11. old.

³ Mezey Barna: Egy jogászkarrier a 19. Században. (Csemegi Károly 1826–1899). In: A praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére (1826–1899). Budapest, Osiris Kiadó, 2001. 10. old.

A fegyverletételt követően az aradi laktanya, majd a temesvári vár foglya, a hadi törvényszék – büntetésül – az osztrák hadseregbe sorozza be, és a budai Nádor-kaszárnyába helyezik át. Besorozását követően, megromlott egészségi állapota miatt hat hónap után leszerelik.

Ezután – rendőri felügyelet mellett – jó hírű ügyvédként praktizál Aradon. Sikereit azonban a Habsburg-ház nem nézi jó szemmel, és egy kis román faluba, az Arad megyei Butyinba helyezik át. Ugyanakkor „híre és tekintélye messze túlterjedt a falucska határán. Szakmai röpiratokat szerkesztett, majd erőteljesebbé vált publicisztikai tevékenysége. A Magyarországon és a Pesti Naplóban tett közléseket, tanulmányokat. Majdani kodifikációs karrierjét ezek az írások alapozták meg, hiszen rajtuk keresztül szerzett tudomást róla a hatalomra készülő liberális politikai elit, mindenekelött Deák Ferenc és Horvát Boldizsár.”⁴

1858-ban engedélyt kap arra, hogy mint ügyvéd ismét Aradon tevékenykedjen. Megszervezi a gyakorló jogászok egyletét, amelynek ülésein a legkülönbözőbb témák kerültek napirendre.

1867-től az igazságügyi tárcánál dolgozik Horvát Boldizsár igazságügy-miniszter felkérésére. „Szükségünk van az Ön munkásságára, amellyel idáig is, előttünk jól ismert módon szolgálta a jog és igazság eszméit. Ezért felkérem Önt, hogy munkáját állítsa be az Igazságügy minisztérium szolgálatába, amely Önt miniszteri osztálytanácsossá kinevezendi.”⁵ Előbb titkár és tiszteletbeli osztálytanácsos, majd rövid idő elteltével miniszteri tanácsos, később államtitkár. A minisztériumi ténykedése során, amely 1879-ig tartott, három minisztert és hat miniszterelnököt szolgált ki. „Ez idő alatt számos reformtörvényt dolgozott ki, s számos alkotás kifejezetten az ő egyszemélyi munkásságának eredménye. Konceptiója volt ugyanis, hogy a nagy kodifikációs munkákat egyedül, csakis egyedül lehet megalkotni.”⁶

Időközben politikai, parlamenti feladatot is vállalt azzal, hogy ő lett a pécsi kerület országgyűlési képviselője 1872-től 1878-ig.

A neves bibliográfus, Szinnyei József a következőképpen értékelte Csemegi Károly munkásságát: „Működéséből kiemelendő, hogy a dualismus keresztülvitele a nemzetközi jog terén, az ő érdeme; a magyar nyelvnek, a büntettek kiadásának és a bírói hatóságnak kérdéseiben az ő véleménye döntött. Legnevezetesebb alkotása az új magyar büntető codex. Deák Ferencz kívánságára Pauler Tivadar miniszter őt bízta meg e nagyfontosságú törvény kidolgozásával, melyet 1872 nyarán Füreden és 1873 nyarán, a Margitszigeten végzett. A francia kormány lefordíttatta e munkát és Code pénal hongrois des crimes et des délits. Paris 1885. címmel közzé tette.”⁷

Csemegi Károly élete fő művén öt éven keresztül dolgozott. A kodifikációval kapcsolatos elve – mely szerint az igazi kodifikációs munka (hasonlóan a nagy művészeti alkotásokhoz) egyszemélyes, egyedüli teljesítmény és felelősség – egyértelműen igazolást nyert az elkészült művel.

⁴ Mezey Barna i. m. 11. old.

⁵ Hajnal Hugó i. m. 42. old.

⁶ Mezey Barna i. m. 12. old.

⁷ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. HTML változat: Magyar Elektronikus Könyvtár. Hungarológiai Alapkönyvtár.

A három alkalommal átdolgozott törvényjavaslatot Perczel Béla igazságügy-miniszter 1875. november 5-én nyújtotta be a parlamentnek, miután azt a miniszteri értekezlet – kiváló jogi szakértők (Kozma Sándor főügyész, Fabiny Teofil, a budapesti tábla alelnöke, Funták Sándor ügyvéd, Sárkány József, a budapesti törvényszék elnöke, Fayer László, a büntetőjog professzora) bevonásával – megtárgyalta, és a bizottság véleményét figyelembe véve az alapelvek változatlanul hagyása mellett Csemegi a tervezetet negyedszer is átdolgozta.

A kódex szerves részét képezi az a hétszáz oldalas indoklás is, amit nyugodtan nevezhetünk jogi irodalomunk maradandó értékű tudományos alkotásának. *„A hatalmas indoklás, amely felöleli a történelmi visszaemlékezésen kívül az összes európai jogrendszerekben kialakult élő jogot és a teóriát is, és azonfelül filozófiai elmélkedéssel húzza alá az általa konstruált egyes jogtételek helyességét, egyedül és kizárólag Csemegi kézírásából került nyomdába. Olyan munka volt ez, amelyre példa sem a törvényhozások terén, sem pedig a tudományos téren nincs a történelemben”* – írja Hajnal Hugó.⁸

A beterveztett javaslatot a képviselőház igazságügyi bizottsága közel másfél éven keresztül tárgyalta nem kisebb szaktekintélyek közreműködésével, mint Horvát Boldizsár, Pauler Tivadar, Szilágyi Dezső, Hammersberg Jenő, Chorin Ferenc, Horánszky Nándor és Szögyényi László. A bizottság a tárgyalások során rendkívül körültekintően járt el, mindent megtettek azért, hogy megalapozott véleményt tudjanak a ház elé terjeszteni. Ezért egy-egy témakör kapcsán – eseti jelleggel – a gyakorlati élet kipróbált szakembereinek a véleményét is kikérték. Így többek között: *„A szabadságvesztés-büntetések minőségére és ezeknek az elítéltek testi és lelki életére való kihatásokra nézve a bizottság szakértőként meghallgatta Kozma Sándor főügyészt, Tauffer Emil, a lipótvári és Zobel Pál, a munkácsi fegyintézet igazgatóit.”*⁹ A tárgyalássorozat a törvényjavaslat szerzőjének teljes szellemi energiáit igénybe vette: *„...a tárgyalásokon százezer beszédet mondott Csemegi, és elérte, hogy a javaslatot teljes egészében, minden változtatás nélkül a bizottság elfogadta, kiderülvén az, hogy a legkiválóbb jogi szakértők hozzászólása és az ezekben foglalt tudományos reflexiók mind csak arra szolgáltak, hogy Csemegi elgondolásait igazolják.”*¹⁰

A parlament végül 1878-ban fogadta el az első magyar Büntető Törvénykönyvet, az 1878. évi V. törvénycikket, amely a későbbiekben Csemegi-kódex néven vonult a köztudatba.

A kódex két részre – egy 9 fejezetből álló általános és egy 43 fejezetből álló különös részre – oszlik, és összesen 486 paragrafusból áll. A törvény a büntetőügyre vonatkozó szabályozást is tartalmaz, a büntetési rendszerre vonatkozó fejezetben szerepelnek a szabadságvesztés-büntetések nemei: a fegyház, államfogház, börtön, fogház, illetve a szabadságvesztés-büntetésre és annak végrehajtására vonatkozó rendelkezések.

Csemegi olyan munkát tett a parlament asztalára, ami módosításokkal ugyan, de több mint nyolcvan éven át szolgálta a magyar büntető igazságszol-

⁸ Hajnal Hugó i. m. 55. old.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

gáltatás ügyét. A kódex általános részét az 1950. évi II. törvény, a Bta., míg különös részét az 1961. évi V. törvény váltotta fel.

A Büntető Törvénykönyv megalkotása kapcsán végzett kiemelkedő kodifikációs munkáját a király 1878-ban a Szent István-rend középkeresztjének adományozásával, 1882-ben pedig a valóságos belső titkos tanácsosi kinevezéssel ismerte el. Az igazságügyi miniszter, Perczel Béla hatezer forintos jutalmát – amit ötesztendő munkájának elismeréséért kapott – Csemegi Károly felháborodottan „alamizsnának” nevezte, és nem fogadta el. „Sértettségében nyilván szerepet játszott az is, hogy a Büntető törvénykönyv elkészülte után megakasztva közigazgatási karrierjét, a bírói karba irányították, és kúriai tanácselnökké nevezték ki. A Kúrián 1893-ig dolgozott, amikor is nyugdíjazását kérte.”¹¹

Csemegi névéhez kötődik a kódexen, az 1878. évi V. törvénycikken kívül, a bírói hatalomról szóló 1869. évi IV. tc., az ügyészi szervezetről szóló 1871. évi XXXIII. tc., az ügyvédi rendtartásról szóló 1871. évi XXXIV. tc., valamint a kihágásokról szóló 1879. évi XL. tc. megalkotása is. Ezen kívül a bűnvádi eljárásról még további két tervezetet is elkészített.

„Kezdeményezésére 1878-ban hívták életre a Magyar Jogász Egyletet, melynek első elnökévé is lett. Ezt a tisztséget betegsége elhatalmasodásáig, 1898-ig viselte. Ekkor az Egylet örökös tiszteletbeli elnökévé választotta.”¹²

Munkásságának késői elismeréséül 1896-ban a budapesti Tudományegyetem díszdoktorává választják, illetve avatják.

1899. március 18-án influenzából kialakuló tüdőgyulladásban és orbánban hunyt el. Sírja a Fiumei úti temető 28-ds.-1 sírkertjében található.

A Csemegi Károlyról készült portré Erdélyi Mór fényképfelvétele.
A síremlék (Donáth Gyula alkotása) fotója a Wikipédia szabad enciklopédiájából való.

¹¹ Mezey Barna i. m. 12. old.

¹² Mezey Barna i. m. 13. old.

Irodalom

Hajnal Hugó: Csemegi Károly. Budapest, Gondolat Kiadói Kör, 2003. (Jogtörténeti értekezések, 29.)

Mezey Barna: *A polgári büntetőjogi tudományosság a XIX-XX. század Magyarorszáján*. In: A magyar büntetőjogi kutatásának alapjai. (Szerk. Bódiné Beliznai Kinga, Mezey Barna.) Budapest, ELTE Állam és Jogtudományi Kara, Magyar Állam-és Jogtörténeti Tanszéke, 1997. (Jogtörténeti értekezések, 20.)

Mezey Barna: *Egy jogászkarrier a 19. Században. (Csemegi Károly 1826–1899)*. In: A praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére (1826–1899). Budapest, Osiris Kiadó, 2001.

Szinnyei József: *Csemegi Károly*. Magyar írók élete és munkái. HTML változat: Magyar Elektronikus Könyvtár. Hungarológiai Alapkönyvtár.

Tanai János: *Csemegi Károly emlékezete*. In: Csemegi Károly emlékezete. A Magyar Jogászegylet Díszülése 1899. október 29. Magyar Jogászegyleti Értekezések, Budapest, 1899.

Új magyar életrajzi lexikon. Főszerk. Markó László. I. kötet. A – Cs. Budapest, Magyar Könyvklub, 2001.

Wikipédia: *Csemegi Károly*